

ואהבת לרעך כמוך* מו"ר הרה"ג רצון ערוסי שליט"א

לפי ההלכה, לצד ניחום האבלים יש חובה גם לקונן ולהספיד, ושלוש אלה נגזרות ממצות עשה של תורה "ואהבת לרעך כמוך". ברם, טרם ניחום האבלים עלינו להכניע את לבנו לפני בורא עולם, להבין את עצמת הַסֵּר והאכזבה, ורק אז, מתוך הבנה שאין אנו באמת מסוגלים לנחם, אנו אומרים: "תנוחמו מן השמים". והאבלים, העטופים בטליתותיהם וביגונם, עונים "אמן" בהכנעה, מתוך ההבנה שְׁהַנִּיחֻם אינו אלא תפילה לבורא עולם שְׁיַגְדֹּר בְּעַד הַפְּרָצָה שֶׁנִּפְעָרָה בַּמִּשְׁפָּחָה.

הכנעת הלב לפני בורא עולם

כשנפש טהורה מסתלקת, חובה על בני הקהילה להזיל דמעות שמבטאות התבוננות באבידה הגדולה. הקב"ה סופר דמעות אלה, הואיל והן מבטאות הכנעה כלפי בורא עולם, ובשעה קשה זו, מידת הדין מתוחה והכנעת הלב דרושה במיוחד, וכפי שפסק הרמב"ם בספ"ג: "כל שלשה ימים הראשונים יראה את עצמו כאלו חרב מונחת לו על כתפו, משלשה ועד שבעה מונחת בקרן זוית, מכאן ואילך עוברת כנגדו בשוק. כל זה כדי להכין עצמו לחזור ויעור משנתו, והרי הוא אומר יְהִי־תָה אֹתָם וְלֹא חֲלוּ [ירמיה ה, ג], מכלל שצריך להקיץ ולחול".

כדי להכניע את לבנו, עלינו להבין שיום המיתה הוא יום הדין הסופי והמוחלט, ולכן במהלך יְצִיָּה, נוהגים אצלנו להצדיק את הדין "הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט". הצדקת הדין, יחד עם הקינות וההספדים, נועדו בעיקר לנו - לחיים, לעורר אותנו להיות כנועים לפני בורא עולם, לעורר אותנו להיטיב את דְּרָכֵינוּ, לעורר אותנו לזנוח את ההבל ולהידיבק באמת. בראות ה' את דמעותינו, את יגוננו ואת הכנעת לבנו, הוא יחוס וירחם עלינו, ויסיר מעלינו את כל המונעים מלעבדו בלבב שלם, ואת כל העוצרים מלהגות בחכמה ובתורה, ולזכות בה בבוא עֵתָנוּ, לחיי עולם הנצח שכולו טוב.

מצטרף אלינו לבית המדרש בקרית-אוננו במסגרת "שאל אביך ויגְדֶךָ, זקניך ויאמרו לך", על כל אשר נשאל השיב בנועם ובחן. ה' ברך את ר' סעיד בחכמת לב, "עט סופר מהיר", זכה לכתוב ספרי תורה רבים לפי אמת מסורת אבותינו, בכתב נאה ובדיק מופלא. רבים השתבחו בספרים שנכתבו על ידו, בדייקנותם ובנְיָוָם. צנוע ופשוט היה, ויחד עם זאת מיוחד מאין כמותו. ניתן לדרוש עליו ולומר, "יפה דודי אף נעים, אף ערשנו רעננה" (שה"ש א, טז) - דודנו אהובנו זה, יפה במידותיו, נעים בהליכותיו. "אף ערשנו רעננה" - הערש הוא המיטה, ומיטתו של המנוח רעננה, בגלל החן והיופי, בגלל המידות הטובות, בגלל הנעימות, חבל על דאבדין ולא משתכחין. מי יתן לנו חליפתו, מי יתן לנו תמורתו? הקב"ה ינחם את האבלים היקרים נחמה שלמה ולא יוסיפו לדאבה עוד. ה' יגדור בעד פרצתם ובעד כל פרצות עמו בית ישראל, ויטיב אחריתם מראשיתם.

אליכם אחינו בית ישראל

ואל אחינו היקרים הבאים לנחם ולגמול חסדים, ה' יגמול לכם גמול טוב בעולם הזה ובבא, וימלא כל משאלות לבכם לטובה. ה' ירבה בטובכם וירבה באושרכם, ונזכה כולנו לחנך את בנינו לעבודתו וליראתו. ובעת רצון והכנעה, נתפלל לאבינו שבשמיים, שיעֲרָה רוחו ממרומים, ויסלק שנאת חינם מתוכנו, שנאת החינם שמכלה כל חלקה טובה, וירבה בתוכנו אהבת חינם, שתסייענו לשוב בתשובה שלמה לפניו ונזכה להיות בניו רחומיו. ה' יתברך יברכנו בברכת השלום, יפר עצת אויבינו, ויְדַבֵּר שוֹאֵנֵינוּ תַּחְתֵּינוּ. ה' יתעלה, שמור נא על חיילי צה"ל וכוחות הביטחון וְעַתְרָם בעטרת ניצחון. יהי רצון שנזכה לשוב לצור מחצבתנו ולראות בביאת קְשִׁיחַ אמת במהרה בימינו, אמן.

*דברים שנאמרו בעת ניחום אבלים בבית המנוח מארי סעיד יצחק הלוי זלה"ה

גדולתו של ר' יוחנן
ר' יוחנן בן-זכאי עתיר זכויות היה, וכשהתקרב יומו - בכה. תמהו תלמידיו מדוע הוא בוכה. השיב להם, משום יום הדין המתקרב. שאלוהו, אבל רבנו עתיר זכויות ומדוע עליו לחלו? והוא השיבם, אני קרב לדין הסופי, שהכל גלוי לפניו יתברך, מעשי האדם ומחליו, ואף הרהורי לבו ושגותיו. ואם אתחייב בדין, יהא זה דין עולם לנצח נצחים, וכיצד לא אירא ואחול? (ראו גמ' ברכות כח ע"ב). הקינות וההספדים נועדו לזעזע ולעורר אותנו לזכור, שכל אחד מאיתנו עתיד להסתלק, ועליו להיות מוכן תמיד ליום הדין, שאינו יודע מתי יהיה, מחר או בעוד שבעים שנים. ולכן, "בְּצִרְיָ יוֹם הַדִּין, לֹא נִשְׂאֵר בִּי כַח, וְכִשְׁלוּ בְרֵכֵי לֹא אוֹכְלָה לְבָרוּחַ, אֶקוּד וְאֶשְׁתַּחֲוֶה" וכו'.

ר' יוחנן היה מפורסם מאד ביופיו, ובשעה שהסתלק מן העולם אמרו, "וי להאי שופרא דבלי בעפרא" - חבל על יופי כזה שיתבלה בעפר (ראו גמ' ברכות ה ע"ב). ויש לשאול, מדוע? הרי זה סופו של כל אדם. אלא, כשהיופי החיצוני משמש בְּבֹאָה ליופיו הפנימי של האדם, כשלצד יפי התואר נלוות מידות נעימות, אצילות רוח, נקיות דעת, דיבור שקול ולא מתלהם, כבוד לבריות - זהו היופי האמיתי, ואז יש ערך ליופי החיצוני. על יופי אמיתי מסוג זה אנו מבכים כשנסתלק מעימנו, על דמותו ואישיותו, שמא חלילה יישכח מאיתנו ותחסר לנו דמות חינוכית לדוגמה ומופת.

מארי סעיד יצחק נע"ג

זכה המנוח היקר, ליְדַע ספר ולשמש תלמידי חכמים בתימן ובארץ, זכה למידות טובות ונעימות, יפה תואר בחיצוניותו ובפנימיותו. במקום מזמור האבלים, ראוי היה לומר עליו מזמור חתנים: "למנצח על שושנים לבני קרח משכיל שיר ידידות. רחש לבי דבר טוב, אוקר אני מעשִׂי למלך, לשוני עט סופר מ ה י ר . י פ י פ י ת מ ב נ י א ד מ , ה י צ ק ח נ בשפתותיך" (תהלים מ"ה) - דיבורו נאה ושקול. המנוח בן למשפחת תלמידי חכמים. לאחרונה נפטר אחיו, ושוב אנו מתבוננים כיצד מסתלקים מעימנו מאורות של דעת ומידות יקרות. זכורני שהיה

העלון מוקדש לרפואתו של אלרועי ב"ר חתם כהן הי"ו

הליכות עם ישראל-עמותה להפצת ערכי היהדות הנאמנה

רח' נחל גמלא 2, קריית אונו, ת.ד. 211, מיקוד: 55100

בשיתוף: "אורות יצחק", גרעין תורני קהילתי - מודיעין

- המרכז העולמי למשפט התורה
- בית מדרש לדיני הממונות
- ארגון "אשת חיל"
- כולל אברכים
- שבטות עיון וירחי כלה
- מכון תורני לחקר מנהג העדות

קדיש בתרא (תתקבל) לפני הוצאת ספר תורה הרב ד"ר אדיר דחוח - הלוי יצ"ו

בלבד, ואילו במהדורה מאוחרת שלו מאמצע המאה ה-17, נכתב: "ואומר קדיש בתרא ומוציא ספר תורה", וגם מכאן נלמד, שכאשר רצו ללמדנו שמדובר בקדיש לעילא שהוא שלם ומושלם, כתבו "קדיש" בלבד, ואילו כאשר רצו ללמדנו שמדובר בקדיש שתקבל כתבו "קדיש בתרא". (ג) בתכלאל משנת ש"ח 1618, נכתב: "וגומר התפלה ואומר קדיש שלם", וגם מכאן נלמד ש"קדיש" סתם הוא קדיש עד לעילא.

(ה) עוד כתב שם מ' גברא: "קשה להכריע מה היה המנהג הקדום בתימן... ויש שנהגו לומר קדיש שלם תתקבל... כיון שמנהג ספרד לומר קדיש שלם תתקבל, וכך נעלם לו המנהג... לומר חצי קדיש". מדבריו למדנו את הסיבה להכחדת הנוסח הקדום ולהוספת תתקבל שלא במקומה, והיא השפעת סידורי ספרד. ואם איש האמת, רבנו הרמב"ם הספרדי, זנח את נוסח ספרד ואימץ את נוסח תימן הקדום, נבוא אנחנו, בנים ליהדות תימן המעטירה, נשליך את עטרתנו המפוארה, ונאמץ לחיקנו את נוסחי ספרד ללא הבחנה?

מסקנת הממצאים

לדעתי ניתן היה בהחלט להסתפק בסדר התפילה של הרמב"ם שהוא המייצג הקדום ביותר והנאמן ביותר למסורת התפילה של אבותינו הקדושים והטהורים, וכל שכן שדברי איש האמת מארי צמודים אליו, מאירים ומזהירים ביפעתם. מכל מקום, קראינו לדעת כי גם ברוב מקריע מכתבי היד הקדומים הדין כן. מ' גברא מסיים את חקירתו במלים: "ולא נותר היום מי שנהג לומר חצי קדיש", ואני סובר, אדרבה, במקום שאין אנשים שמנציחים את מסורת אבותינו הקדמונים, מצוה רבה להתאמץ ולהשתדל להשיב את עטרתנו המפוארה על כנה, ולאמץ לחיקנו את נוסח התפילה הקדומה הזכה והבררה.

(א) בתכלאל הקדום משנת רנ"ח 1498, ובתכלאל ר"י בשירי משנת ש"ח 1618 [=תכלאל קדמונים] המייצגים מסורות עתיקות כתוב: "ואומר יתגדל ויתקדש בלבד" ("פקט"). לאור דברי הרמב"ם ומארי נראה ברור שכונתם שיש לומר קדיש ללא תתקבל.

(ב) בתכלאל משתא-שבזי משנת ת"ב 1642, כתוב במפורש: "ואומר קדיש עד לעילא", כלומר אומר קדיש ללא תתקבל.

(ג) ברוב כתבי היד הקדומים נכתב לומר "קדיש", ומ' גברא העיר שם "ולא מפורט איזה קדיש". לדעתי הדבר פשוט שהכלל הוא: בכל מקום בכתבי היד הקדומים שנכתב "קדיש" סתם, מדובר בקדיש ללא תתקבל, שהרי בכל מקום שרצו קדמונינו ללמדנו שמדובר בקדיש שתקבל קראו לו "קדיש בתרא", ולקדיש דעתיד קראו "קדיש דרבנן". כלל זה תואם את עדות מארי לעיל, וקרוב לודאי שעל סמך כלל זה כתב את עדותו. לפיכך נראה לי פשוט וברור, שרוב כתבי היד, שנכתב בהם קדיש סתם, כן פירטו לנו באיזה קדיש מדובר, והוא קדיש עד לעילא, והוא אינו "חצי קדיש" אלא הוא קדיש שלם ומושלם, ולדאבונו, המושג המאוחר יחסית "חצי קדיש" שיבש את הבנתנו ויחסנו לקדיש לעילא, ואולי מכאן נשתבשה גם ההלכה.

(ד) מ' גברא מציין כעשרה תכלאלים קדומים שנאמר בהם שיש לומר "קדיש" או "קדיש עד לעילא" או "קדיש בלבד", שני תכלאלים שבהם נכתב "קדיש בתרא" ואחד שנכתב בו "קדיש שלם": (א) בתכלאל משנת ת"ם 1680, נכתב: "וכשגומר התפלה אומר קדיש ובתרא ומוציא ספר תורה", וגם מכאן למדנו שכאשר רצו קדמונינו ללמדנו שמדובר בקדיש שתקבל כתבו במפורש "בתרא". (ב) ראוי לשים לב לתכלאל הר"ו ונה. מ' גברא ציין, שבמהדורות הקדומה משנת ש"ז 1597, נכתב לומר "קדיש"

כידוע, מנהג שרווח ופשט בדורות האחרונים לומר קדיש שתקבל לפני הוצאת ספר תורה בשחרית של שבת. ברם, לכאורה מנהג זה אינו כדון ואינו כנוהג אבותינו הקדמונים. נחל את הצגת הדברים בדברי הרמב"ם בסדר התפילה שבסוף ספר אהבה (מהד' מו"ר הגר" קאפח [להלן: מארי], עמ' תשכ): "קדיש בתרא. כל קדיש שאומר שליח צבור אחר שגומר התפלה, שאינו אומר אחריו כלום, אלא כל העם שומעין אותו יוצאין ונפטריין, נהגו העם כולם להוסיף בסופו נוסח זה: תתקבל צלותכון" וכו'.

למדנו אפוא: (א) שמו הקדום של קדיש שתקבל הוא "קדיש בתרא". (ב) ולא להגם שמו כן, מכיון שהוא נאמר בסוף התפלה שאין אומרים אחריו כלום, וכה דברי מארי שם: "ולפיכך כל יום שמתפללין שחרית ומוסף, אין לומר תתקבל אחר שחרית, אלא אחרי מוסף. וכך מנחה ומערב אין אומרים תתקבל אחרי מנחה אלא אחרי ערבית. וכך הוא הסדר בכל סידורי תימן העתיקים. וכך הוא מנהגנו" (ההדגשות במקור). נדגיש שמארי מעיד שכך הוא הסדר בכל סידורי תימן העתיקים, ונשוב לנקודה זו בהמשך. (ג) ניתן להוסיף, כי המעיין בתוכנה של תוספת "תתקבל" וכו', ימצא בה מאפיינים שמתאימים לסוף התפלה, כגון "יהא שלמא רבא" או "לחיים ולשלום", שמרמזים על כך שמקומה בסוף כל התפילה כפי ש"עושה שלום במרומיו, הוא יעשה שלום עלינו" וכו', מקומה בסוף תפילת העמידה. כמו כן נראה, כי לא להגם נהגו יהודי תימן לרזז זה את זה ביציאתם מבית הכנסת במטבע הלשון "לחיים ולשלום", שמבטא את סוף חובות התפלה ויציאה מבית הכנסת.

סידורי תימן העתיקים

מ' גברא חקר נושא זה בתוך ספרו הגדול 'מחקרים בסידורי תימן' (עמ' 159), להלן מסקנותיו:

שמעו ותחי נפשכם - טלפון הלכה יומית מפי מורנו ורבנו הגאון הרב רצון ערוסי שליט"א 0779-110-110 הלכה יומית כל יום !!!

כוס תנחומין
למשפחה היקרה
משפחת הלוי
בהסתלק אביכם היקר באדם
בשיבה טובה
רבי **סעדיה יצחק הלוי** זצ"ל
מאחרוני מעתיקי השמועה
ומנחילי השמועה והמסורה, אשר
גדל על ברכי גדולי תלמידי
החכמים, אהוב על השמים ואהוד
על הבריות, סופר סת"ם מומחה,
משכים ומעריב לבתי כנסיות
ומדרשות.
ינחם המקום ב"ה את המשפחה
נחמה שלמה בכלל נחמת ציון
וירושלם.

ברכות לידידנו
ר' **יזהר אפגן** הל"ו
מנהל בית החינוך
הדתי-טכנולוגי אמ"ת
רמלה
לרגל קבלת
פרס החינוך הארצי.
תפילתנו שתמשך להזהיר
בכל נטיעות בית החינוך
כפי סיסמתכם:
**"מחנכים לחיים באהבה
ובאמונה"**
וחפץ ה' בידך ובידם יצלח
המאחלים
מערכת אור ההליכות

**"מאת כל איש
אשר ידבנו ליב"**
לכל ידידי ואוהדי הליכות עם ישראל.
הליכות עם ישראל היום בסימן התחדשות
והתעוררות!
שמחים אנו לקרוא לכל איש או אשה, צעיר ואיש
שיבה לקחת חלק ברעיונות חדשים ובחיזוק
הפעילות.
זוהי קריאת קודש לחיזוק תורת הנצח והליכותיה.
חזק ונתחזק בעד עמינו!
מי שמעוניין לשמוע פרטים מוזמן כבר עכשיו
להתקשר או שלח הודעת "ידיד".
ליצירת קשר: אבי חמדי 050-6576418
נועם עוזרי 052-5467887
או במייל: yedidehalicot@gmail.com

קרן שלום כהן
במלאת שנה לפטירת יקירנו
שלום ב"ר יוסף כהן ז"ל
תתקיים עצרת אזכרה
וחלוקת מלגות לזכרו
ביום י"ט אדר א' (28.12.16)
בבית הכנסת 'אחוות אחים בלדי'
רח' חד נס 25 רמת גן
העצרת תתקיים
במעמד רבנים ואישי ציבור
17-12:20 - מנחה
18-18:30 - טקס חלוקת מלגות
19-19:00 - ערבית
מוקירי זכרו מוזמנים
המשפחה

**חכמתכם ובינתכם
תורה או אסטרונומיה?
הרב עידו פכטר יצ"ו**

חודש אדר א', המכונה בפי חכמינו "חודש העיבור", פותח לנו צהר קטן לחכמה גדולה ועשירה, שהייתה בעבר נחלת חכמינו אך אבדה מאתנו, היא חכמת 'חישוב התקופות והמזלות

מסיבה זו, ככל הנראה, סבר רש"י שהחכמה הנגלית לעיני העמים אינה יכולה להיות החוקים, שכן טעמם של הללו אינם ידועים אף לנו, לעם ישראל. לדעתו, בשל כך דרשו חז"ל את הפסוקים ואמרו, שלא המצוות כי אם חכמת התקופות והמזלות היא שתעשה רושם רב בעיני הגויים, שכן זו חכמה נגלית לעין ולחוש.

והעיבור'. בדברים שלהלן נעמוד על דרכו של הרמב"ם בפירוש הפסוק העומד כמקור לחיוב העיסוק בחכמה זו, ובה תתגלה גישתו של הרמב"ם לסוגיית הפשט והדרש בתורה.

בספר דברים מדבר משה רבות על חשיבות שמירת המצוות, ובמהלך הדברים הוא מתייחס לרושם שהן יעשו בעיני העמים (דברים ד, ז-י):

"רָאָה לְמַדְתִּי אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים כְּאִשֶּׁר צִוִּי א-לֵהי... וְשִׁמְרַתְּם וְעָשִׂיתֶם כִּי הִיא הַחֲכָמָה וּבִינְתְּכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן אֶת כָּל הַחֻקִּים הָאֵלֶּה, וְאָמְרוּ רַק עִם חֲכָם וּבְנֵי הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה. כִּי מִי גִיזָה גָדוֹל אֲשֶׁר לוֹ א-לֵהִים קְרוּבִים אֵלָיו, פֶּה א-לֵהִינּוּ בְכָל קְרָאָנוּ אֵלָיו".

מהי אותה חכמה ובינה שתתגלה לעיני העמים וְבִינְתְּכֶם הללו יכנו את עם ישראל בתואר "חכם ונבון"? לכאורה חז"ל נתנו לכך תשובה המתרחקת מאד מן הפסוקים (בבלי שבת עה, א):

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן: מנין שמצוה על האדם לחשב תקופות ומזלות, שנאמר 'ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים'. איזו חכמה ובינה שהיא לעיני העמים? הוי אומר: זה חישוב תקופות ומזלות. מדוע דווקא חישוב תקופות ומזלות היא החכמה שתעשה רושם רב על העמים כולם? מפרש רש"י: "לעיני העמים" -

שחכמה הניפרת היא, שמראה להם סימן לדבריו בהילוך החמה והמזלות שמעידין כדבריו, שאומר שנה זו גשומה והיא כן, שנה זו שחגה והיא כן". חדים דבריו של רש"י וזריפים מאוד. לדעתו, חכמת המזלות והתקופות מתייחדת בכך שהיא ניפרת לעין, כלומר שאפשר לראות בחוש האם התיאוריה באותו עניין צודקת או לא. ועל כך יש לתהות: האם חכמת התורה ומצוותיה, כפשוטו של מקרא, איננה כזו? האם כשעם ישראל שומר את המצוות אין התועלת והחכמה שבהן ניכרת לעיני כל העמים? ומדוע אם כן רק חכמת המזלות והתקופות היא כלולה בפסוק, ולא שאר המצוות, כפשוטו של מקרא?

ייתכן שמאחורי דברי רש"י הללו, עומדת השקפתו המיוחדת בדבר טעמי המצוות. יושם לב, כי בדבריו של משה מוזכרים לא רק משפטים אלא גם חוקים. ידועים דבריו של רש"י (בשם המדרש) על מצות פרה אדומה המכונה 'חוקה' (רש"י על במדבר יט, ב): "לפי שהשטן ואומות העולם מונין את ישראל לומר מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה, לפיכך כתב בה 'חוקה' - גזירה היא מלפני ואין לך אשר ללהרר אחריה". לדבריו, בתוך מצוות התורה יש קטגוריה של חוקים, אשר אין טעמם מושג לשכל האנושי. מבחינת האדם אלו הן גזירות הבורא, ולכן אין לנו רשות להרהר אחריהם.

רבינו הרמב"ם חלק על גישה זו מפל וכל. בפרק לא' בחלק ג' ממורה נבוכים, הוא מתעמת עם הסוברים שיש מצוות שאין להן הסבר מושכל. לדבריו, הללו הופכים את הא-ל לפחות מן האדם, שכן בעוד האדם פועל בצורה רציונאלית, מבקש תכלית ותועלת לדברים הטובים ומתרחק מן הפזיק לו, הא-ל אינו כן אלא הוא מצווה אותנו במצוות שרירותיות. קביעתו של הרמב"ם נחרצת בעניין זה:

הדבר שונה. כל הכוונה היא להועיל לנו, כמו שהסברנו את דברו "לטוב לנו כל הימים לחייתנו כהיום הזה", ואמר "אשר ישמעון את כל החוקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון החכם הגוי הגדול הזה". הרי שאמר במפורש שאפילו החוקים כולם מורים בעיני כל האומות שהם בחכמה ותבונה. אילו היה דבר שאין יודעים את טעמו ואינו מביא תועלת ואינו דוחה נזק, מדוע יאמר על המאמין בו או העושה אותו שהוא חכם ונבון ורע ערך ויעורר פליאה באומות?

הנה כי כן, הרמב"ם טוען שאפילו לחוקים יש טעם מושכל והגיבוי; ואם ישנם חוקים שאין אנו רואים את תועלתם במבט ראשון, הרי שההיסרון הוא בננו בלבד, ואילו מצד האמת יש לחוקים הללו היגיון וטעם. את התיזה הזאת מבסס הרמב"ם בדיוק על הפסוקים שלמעלה. לשיטתו, אין הפסוקים הללו יוצאים מדי פשוטם, והחכמה הנגלית לעיני כל העמים היא כל התורה והמצוות, ולא דווקא חכמת התקופות והמזלות.

ומה באשר לדרשתם של חז"ל, שהסבו את הפסוק הזה לחכמת התקופות והמזלות? בשורש השני בספר המצוות, הרמב"ם מסביר שזו דרשה שמקורה בדרבנן בלבד, אבל פשט הכתובים מדבר על התורה כולה. כך יכול הרמב"ם מצד אחד להיצמד לפשט הרעיוני של התורה בפרק על טעמי המצוות, ומצד שני להסתמך על דרשת חז"ל הזו בפרק אחר במורה נבוכים (ב, יא) שבו הוא דן בחכמת האסטרונומיה. הפשט והדרש אצל הרמב"ם מתקיימים במקביל, והם אינם סותרים (האחד את השני) [זה את זה]. ה'רוח שועלה מדרך זו (בניגוד לדרכו של בה"ג וסיעתו; ראה ספר המצוות שם), הוא שאין צריך לעקור את דברי התורה מהמעמדות הפשוטה, ובעינינו - היא מעניקה למצוות התורה משמעות והיגיון בעולם הזה, אשר כל בר-שכל יכול לראותם.

דאגת התורה לבת הקטנה

כדי לעודד נישואין אלו, נפסק שיכולים אותם מעות עצמם שבהם נקנתה ככסף הקידושין, אלא שהדבר מותנה בכך שהיא עצמה תסכים להינשא (לשון התורה שמות כא, ח-ט שבה יש גם משמעות שאם לא ישאוף יש בכך בגידה. וכן בהל' עבדים ז, ט-ח). העובדה שבמכירת הבת הקטנה יש נמנת נישואין, יכולה לבאר את מטרתה של התורה בהלכות אלו, שחז"ל כבר הדגישו שאינן מומלצות אלא בדיעבד כמופא אחרון. המציאות הרווחת בכל העולם היא שתופעת העוני קיימת ומצויה - "כי לא יחדל אביון מקרב הארץ" (דברים טו, יא), כך מצויים בכל מקום עבריינים שמוצאים הזדמנויות לשעבד משפחות במצבי מצוקה ומנצלים אותן ואת בנותיהם לתאוותיהם האישיות ולבצע כסף. תופעת הזנאת נשענת בדרך כלל על ילדות עניות שנפלו לידיים מושחתות כאלה (ראו עמוס ב, ז), ואת המצב הזה רוצה התורה למנוע. הצעת התורה מציעה ליצור קשר נישואין לבנות שנולדו למשפחות עניות במצבי מצוקה קיצוניים, וכאשר בת כזו תהיה נשואה, בעלה ישמור על כבודה שהוא גם כבודו. האב מצידו, אם ימצא שקלו כל הקיצין ואין לו דרך לדאוג לגידולה של בתו בביתו, בצורה טבעית ישאף למכרה או להשיאה למשפחה טובה ואמידה, משפחה שבה יהיה לה טוב ואולי גם תאפשר לו ליצור קשרי משפחה חדשים.

פתרון כזה עדיף על כל חלופה אחרת שבה יש חשש שאותה קטנה תידרדר לזוהמת העולם התחתון וספק אם תזכה להקים משפחה כלשהי. אפילו כאמה עבריה מובטחים לילדה הענייה אוכל, בגד חם וסביבה הגונה שספק אם הייתה זוכה להם במקום אחר. להערכת חוכמת התורה בהצעה זו, כדאי שנבחן קהן החלופות שמוצעות בכל מערכת אחרת, ואז נראה שבניגוד לתחושת הדחייה הראשונית שיש לנו כלפי מהלך זה של מכירת הבת הקטנה, בכל זאת, זוהי הנתיחה חכמה ואחראית שדואגת לטובתה של הקטנה ועתידה הבטוח. הסבר זה יכול ליישב גם את הסיבה שלא ניתנה לאב זכות דומה עם בנו. חשש כזה אינו מצוי בבנים, ולכן לא נתנה התורה שליטה דומה לאב בבנו, והבן יצטרך לחזר על הפתיחים (וראה גם הל' מתנות עניים ויג, ח, טו-טז, שבהן ניתן לראות הקפדה דומה על כבודה של האשה. עוד על נמנת התורה והתנגדותה לתופעת הזנאת ראה במ"נ, ג, מט).

לאחרונה התפרסמה ידיעה בחדשות ולפיה נעצר אב שרצה למכור את בתו התינוקת תמורת סכום נכבד, הבעות הזעזוע שנשמעו על האירוע החריג אכן היו חשובות, אך נראה שהן לא היו נקיות מקורטוב של צביעות, שכן עם כל חומרתו של המקרה, הוא אינו שונה כל כך מהמקרים המתרבים של מכירת איברים להשתלה, וגם שם התופעה עשויה לפגוע במוסרי יכולת בכך שהיא חושפת אותם ללחצים של גופים עברייניים. בדומה לזה גם התופעה של "ילדי ברזיל", אותם תינוקות שנקנים לאימוץ בחו"ל כדי לעקוף את תורי ההמתנה הארוכים לילד מאומץ בארץ וכדי לחסוך את הצורך לעמוד במבדקי התאמה לאימוץ.

עם זאת, ללא ספק מקרה זה העלה שאלה ישנה ומטרידה שמתעוררת למקרה ההלכות שמקורן בפרשת משפטים ולפיהן אב רשאי למכור את בתו הקטנה לעבדות, ובחברה ללא עבדות הוא רשאי להשיאה בעודה קטנה לטוב בעיניו. ולפי ההלכה אין לאב זכויות דומות בבנו אלא רק בבתו כל עוד לא בגרה. כמובן שההתייחסות לנושא כזה חייבת להיות מתוך הנחת היסוד שכל יהודי יאמץ ולפיה התורה בהיותה מתנת הקב"ה לעם ישראל מנחה אותנו ליצירת המצב הטוב ביותר האפשרי. ממילא האמון באמיתתה צריך להקדים את החתירה להבנת טעמי מצוותיה, שהיא מטרה חשובה וראויה (ראה סוף הל' מעילה וסוף הל' תמורה).

יחסה של התורה לבת הקטנה אכן נראה במבט ראשון קשה להבנה. אך אין הדבר כן. הנה כבר חכמינו הזהירו שאין ראוי לאדם לקדש את בתו הקטנה עד שתגדל ותאמר בפלוגי אני רוצה (הל' אישות ג, ט). וכן הורו, שאין האב רשאי למכור את בתו הקטנה אלא אם כן העני ולא נשאר לו אפילו בגד מעליו. ועוד קבעו, שכופים אותו לחזור ולפדותה (הל' עבדים ד, ב), אך הלא לא מנעו אפשרויות אלו לגמרי להחזיר שקבעה אותם תורתנו הקדושה. אם נתבונן כראוי, נוכל להבחין שגם במקרה שבו נמכרת הבת לעבדות ניתן לזהות שישנה מגמה מכוונת להביא לכך שהיא תזכה לקשר ממוסד של נישואים עם האדון עצמו או עם בנו.

למה שכתוב בהלכה ח, תבשיל חי או תבשיל שנתבשל כל צרכו והוכנסה בו התיכת בשר שלא נתבשלה שמותר להשתותו. שאלותיו הן: (1) האם מדובר בבישול או בצלייה בתוך סיר? (2) אם מדובר בצלייה - מדוע כותב הרמב"ם "שמא יתקה בגחלים לבשלו"?

ת. (א). בבית כנסת תימני אין להסכים לכך. **(ב).** על המבדק לקרוא בעצמו בספר תורה, ואם קשה לו, יסייע לו החזן. ואין להרשות לכתחילה לנהוג כפי שכתבת. **(ג).** מדובר בצלי (עיין הערת מהר"ק ז"ל, שם, הערה לג). ומה שכתב "שמא יחתה בגחלים לבשלו", גם צלייה היא בישול.

ש: אם אדם נפטר בשנה מעוברת ביום כט אדר א' - מתי עליו לעשות את האזכרה בשנה רגילה. אבקש לפרט לגבי השנה הראשונה ולשאר השנים.

ת: בשנה הראשונה - יעשה האזכרה בתום 12 חודשים, שזה יהיה כ"ט שבט שנה שלאחר מכן. בשנה הבאה - אם הן פשוטות, בכ"ט אדר; ואם הן מעוברות, בכ"ט אדר א'.

ש: ילד שנולד בשנה פשוטה, ויום הבר-מצוה שלו חל בשנה מעוברת - מתי עליו לחגוג או לציין את כניסתו למצוות, האם באדר א' או באדר ב'? כוונתי לעלייה לתורה, לחיוב במצוות, להשלים מניין וכיו"ב. יש לציין שמדובר לפי מנהג תימן.

ת: מבחינה הלכתית הוא ייחשב בוגר בתאריך לידתו, בשנה מעוברת. אם נולד באדר בשנה פשוטה, הוא יהיה בוגר באדר השני.

(3). מותר להתפלל מנחה גם בין השמשות, וכך נהגו אבותינו.

ש: כת"ח אשאל על הלכה המופיעה בגמרא, ברמב"ם ובשו"ע, אבל משום מה לא ראיתי שמקפידים עליה. היא צריך בימינו לקיים את ההלכה (אס"ב כא"ז): "ולא תלך אשה בשוק ובנה אחריה, גזירה שמא יתפשו בנה ותלך אחריו להחזירו, ויתעללו בה הרשעים שתפסוהו דרך שחוק?" יש לנו כלל: אם בטל הטעם, לא בטלה הגזירה. לפיכך, לכאורה צריך לקיים את כלל הזהירות הזו. מה דעת הרב?

ת. מבחינה עקרונית אתה צודק, אבל למעשה, עיינינו רואות ולא זר, שאין הקפדה על דין זה. אפשר שמחמת שרבים לא יודעים מדין זה, ואפשר מחמת שהחשש מפני אותם רשעים נעשה קטן.

ש. (א). הרמב"ם סובר שאם ישנם שישה אנשים שלא התפללו, ניתן לצרף אליהם ארבעה נוספים להשלמת המניין ולהתפלל. כיצד נוהגים כלפי אדם שלא הספיק להתפלל במניין וביקש לומר קדושה. האם להימנע מכך או לאפשר לו זאת? **(ב).** אדם שעלה לספר תורה, ברך וקרא שלושה פסוקים, וביקש מהחזן להמשיך במקומו - מכל סיבה שהיא - ולפני הסיום הוא יקרא פסוק אחרון ויברך ברכה אחרונה. האם ניתן לאפשר לו זאת או לא? ואם כן מה הסיבה? **(ג).** הרמב"ם כותב בהלכות שבת פרק ג הלכה יג, שאסור להשהות בשר עז או שור - בניגוד

(2). האם הזמן המצויין בלוח השנה של הליכות עמ"י לגבי תפילת ערבית הוא לכתחילה ואין צורך לחזור אח"כ על קרית שמע, או שמותר להתפלל ערבית אך יחזור בצאת הכוכבים על קרית שמע? **(3).** הרב קאפח מציין שכל מקום שנאמר ברמב"ם "שקיעת השמש" היינו צאת הכוכבים. אם כך, האם מותר להתפלל מנחה בזמן "בין השמשות" לפחות תוך 13.5 דקות שזה הזמן המינימלי של 3/4 המיל אחר השקיעה?

ת. (1). ע"י הערה י"ח של מהר"ק ז"ל, שם, שהביא השיטות השונות בעניין זה. ולשיטתו, אם אדם פגע תחילה בתפילין של ראש, עליו להניחה, כדי שלא יעבור על איסור דרבנן שאין מעבירין על המצוות. כי הנחת תפילין של יד לפני ראש, כל יום, הוא רק סדר הנחה, ולא דין דאורייתא כפי שסבר הרדב"ז. משום כך, יש להניח תפילין של ראש למטה בכיס, ועליו תפילין של יד, כדי שיפגע בתפילין של יד, ויניח לפי סדר הנחה. **(2).** דע שיש שיטות שונות בחישובי זמנים, ולכן כל שאין האדם יכול לראות שלושה כוכבים בינוניים, כגון ביום מעונן, יסמוך על הזמנים שבלוחות, ואפילו לכתחילה. אבל כשאין יום מעונן ורואים בעליל שטרם יצאו שלושה כוכבים, בזמן המצויין בלוחות, יחזור ויקרא ק"ש בזמנה.

מותר להתפלל מנחה גם בין השמשות, וכך נהגו אבותינו.

ש. אנו נדרשים להעביר ס"ת לחו"ל. האם מותר לשבת ליד הספר במטוס ובאוטובוס על מנת לשמרו? (במושג נפרד).

ת. אסור לשבת ליד ס"ת, אלא אם כן הוא מוגבה עשרה טפחים, ולכן האפשרויות במטוס, בלית ברירה, הן כדלקמן: **(א).** להניחו בשכיבה במדף העליון ולייחד לו מקום, כדי שלא יניחו דברים עליו. אם אין מקום, ניתן להוציא את הספר מתוך הארגז שלו, ואת הארגז ניתן לפרק לשני חלקים ולהרכיבו עד הנחיתה, אם הדבר אפשרי. **(ב).** אם הטיסה קצרה, יוכל להחזיק בס"ת בחיקו במקום מושבו. **(ג).** בלית ברירה יניחנו במושב, בפני עצמו, אך יקשרנו כדי שחלילה לא יפול. באוטובוס או ברכב, עדיף שיחזיקו בידו. ואם הוא גדול, יוציא את סה"ת עצמו מן הארגז ויחזיק בידו, ואת הארגז יניח בקבינה. ואם הנסיעה ארוכה, יניחנו בלית ברירה במושב שליד הנהג, ויקשרנו היטב, לא מאחור; כי מאחור יימצאו יושבים עם הס"ת באותו ספסל, ודבר זה אסור. וכן אסור שאחורי הנוסעים הקדמיים יהיו מופנים כלפי סה"ת, כשאינו מוגבה עשרה טפחים.

ש. (1). הרמב"ם כותב בהלכות תפילין פ"ד ה"ח, שכשאדם חולץ תפיליו להניחן [להצניען] בכלי, לא יניח של יד למטה ושל ראש למעלה, כי אז יפגוש תחילה של ראש ונמצא שמניחה ומוציא של יד, וכך מעביר על המצוות וכו'. אבקש מכבוד הרב להסביר נקודה זו.

לְנו אֵל יוֹסֵף, אֲשֶׁר יֹאמַר לָכֶם תַּעֲשׂוּ

לק"י יום שני יא באדר שני התשנ"ה.
לכבוד הרב יוסף קאפח נר"ו שלום וברכה.

אשאל מכת"ר שתי שאלות.

- א. מאיזו שעה מחויבת כלה לכסות ראשה.
 - ב. מה הדין לענין פאה נכרית.
- אודה לרב אם ישיב לי ועליו תב"ט [= תבוא ברכת טוב].
- ספיר בן יחיאל משה.

לק"י

על השאלה א, קשה לענות כי הרמב"ם כתב בפכ"א אסור ביאה הלי' יז לא יהלכו בנות ישראל פרועי ראש אחת פנויה ואחת נשואה*, ללא הבדל בפנויה בין (לצעיה)

[לצעירה] בין בוגרת. אבל לפי הנוהג שכבר הונהג על פי גדולים מיד אחר החופה בפרט אם עושים יחוד כדין הרי אחר היחוד היא אשת איש לכל דבר. וצריכה לכסות ראשה, אפשר בשעת הדחק ב"תול" כפול.

לשאלה שניה לדעת הרמב"ם וכך גם אני סבור כי פאה נכרית היא כסוי ראש כשר וראוי בהחלט. ואם הפלה תאזת ללבוש פאה נכרית בצאתה מן היחוד הרי ודא[י] טוב מאד. וכן הורה רבה של ירושלים הרב שלום משאש

בכ"ר יוסף קאפח

* עפ"י מהדורת מארי למשנה תורה לרמב"ם נוסח ההלכה הוא "לא יהלכו בנות ישראל פרועי ראש בשוק, אחת פנויה ואחת אשת איש" ומארי כנראה ציטט מהזכרון.

בית הדין

לדיני ממונות

בראשותו של הרה"ג

רצון ערוסי שליט"א

רב העיר קריית אונו וחבר מועצת הרה"ר לישראל קורא לציבור הרחב להתדיין רק ע"פ דין תורה בכפוף לחוק הבוררות.

לפרטים יש לפנות אל מזכיר ביה"ד בפקס: 1533-5351119

או באמצעות פנייה בכתב לבקשת בוררות, בציון פרטי הצדדים המלאים והמדויקים, לכתובת:

בית הדין לדיני ממונות, ת.ד. 211 קריית אונו 55100

דוא"ל:

bdmamonot@gmail.com

